

פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנהובסקי זללה"ה

פרשת שמות תשפ"ד ❖ גליון תק"ס

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

הסתפקו תוספות הנ"ל אם שרי.

ואם הוא בשבת והישראל יצטרך לחלל שבת על ידי שהורג העובר, [נהי דעצם ההריגה הוה מלאכה שאינה צריכה לגופה, אבל איירי שיהא גם מלאכות אחרות], והנכרי אינו מחלל שבת, מכל מקום לישראל יהיבין, שהרי פיקוח נפש דוחה שבת, משא"כ בבני נח מספקין דילמא לא שרי ליה כלל.

אך באמת יש לדון לא כך, דאף אם ודאי אסור לבן נח, ויש ישראל ובן נח, לכאורה יהיבין לבן נח, דלדין הוה רק לפני עוור לתת להם וזה קיל מחילול שבת.

תירוץ ג' - מידת חסידות

תו יש ליישב דהא חזינן דאף באופן שהדין הוא שיעבור ואל יהרג, מכל מקום מפאת מידת חסידות שרי למסור עצמו לקטלא, ובמופלג בחסידות שרי לכולי עלמא, ובלא מופלג פלוגתת הרמב"ם ושאר פוסקים.

ואע"פ דמבואר במשנה באהלות הנ"ל דודאי חייבים להרוג העובר כדי להציל האם, היינו משום דהתם ליכא קידוש השם, אבל הכא כשיש נכרי המצווה דיש קידוש השם יש לומר דשרי למסור עצמו.

א. פרהסיא או צורך גדול

הנה אע"פ שמותר למסור עצמו רק כשהעכו"ם מכוון להעבירו על דת ולא כשזה רק להנאת עצמו, והרי פרעה היה להנאת עצמו.

מכל מקום דעת הדרישה (וי"ד סי' קנ"ז) דבפרהסיא שרי לפנים משורת הדין למסור עצמו גם בהנאת עצמו, והכא במיילדות דמי לפרהסיא דמסתמא התפרסם.

תו, דכתב בש"ך (וי"ד סי' קנ"ז) דכשיש צורך גדול מותר גם בהנאת עצמו, והכא נמי היה צורך גדול כדי שיהא המשך לעם ישראל.

ב. להציל השני

הנה בהני מילדות דכתבנו דהוה מידת חסידות, תיקשי דכל אחת תהרוג העוברים כדי להציל חבירתה, דהרי אם יהרגו העוברים אז לא יהרגו גם חבירתה, והאם נימא דשייך בזה מידת חסידות כאשר חבירתה תמות, ואם כן שוב תיקשי.

וזה קנגעא בהא דיש לדון בנכרי שמגיע לשני אנשים ואומר לאחד מהם שיאכל נבילה ואז שניהם פטורים ממיתה, אבל אם לא יאכל, אז יהרוג שניהם, והראשון רוצה לעשות מידת חסידות ולא לאכול הנבילה, מי חשבינן לתרוייהו כחדא, ואם כן יכול להחמיר על עצמו, או דילמא חשבינן כל חד לחודא, ואינו יכול להחמיר על עצמו אם על ידי זה יהרגו את השני. ואם נימא כהצד השני הדר תיקשי על המיילדות.

א. לסכן עצמו כדי להציל עוברים

וּתִירָאן הַמֵּיּלֶדֶת אֶת הָאֱלָקִים וְלֹא עָשׂוּ פְּאֵשׁ דְּבַר אֱלֹהֵיךָ מִלֶּךְ מִצְרַיִם וְתַחֲיִין אֶת הַיְלָדִים (א' י"ז)

איתא בקרא שפרעה צווה למיילדות שאם בן הוא והמתן אותו, והמיילדות לא שמעו אל פרעה אלא חיו את הילדים ואמרו לפרעה שהנשים ילדו קודם.

ויש לשאול היאך המיילדות מסרו עצמם לספק סכנה, הרי פרעה היה יכול להורגם, דמה שאמרו לפרעה "כי חיות הנה", מאן לימא לן שהיה מקבל פרעה תשובה זו. [ואולי היה אפילו ודאי סכנה].

וכי תימא דהיינו משום דברציחה אמרינן (פסחים כ"ה ב') דיהרג ואל יעבור, דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי, אך הרי לא אמרינן הכי בעוברים, כמבואר במשנה באהלות (פ"ז מ"ו) שאם העובר מסכן את האם, קטלינן לעובר כדי להציל את האם, חזינן דמותר להרוג עובר להציל אדם, ואע"פ שאסור מן התורה להרוג עובר אך הוה רק איסור ונדחה משום פיקוח נפש.

ויש לדון ליישב בכמה אנפי:

תירוץ א' - לאחר שיצאו ראשם

יש ליישב שפרעה צווה להורגם לאחר שיצא ראשם דמאותה שעה הוה רציחה גמור. אמנם משמע בגמרא סוטה (י"א ב') לא כך, אלא פרעה צווה להורגם לפני שיצאו, דהרי מבואר שפרעה מסר להם סימן גדול, דבשעה שכורעת לילד יריכותיה מצטננות כאבנים, ובן פניו למטה ובת פניה למעלה, שכך יוכלו להורגם כשהם עדיין לא יצאו. ועיין.

תירוץ ב' - בני נח חייבים

הנה יש לתרץ דהרי שאני בני נח שנהרגים על העוברים, אם כן שוב אין להם להרוג עובר דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי.

א. דין בני נח אף להקל

אך אין התירוץ נכון מתרי טעמי, חדא, דדנו רבותינו (פרשת דרכים דרוש א') אם פקע מאברהם אבינו דין בן נח אף להקל. ולהאי הצד דפקע, נמצא דהיה להם דין ישראל והיה מותר להם להרוג העוברים כדי להציל אדם אחר.

ב. ספק אם מותר להם להרוג העובר

תו, דהא נסתפקו תוספות בסנהדרין (נ"ט א' ד"ה ליכא) בבני נח אם שרי להרוג עובר כדי להציל האם, וטעמייהו דאף דנהרג על העוברים, מכל מקום ילוד עדיפא משאינו ילוד. ולהצד דשרי להו אם כן אכתי תיקשי.

ג. שני רופאים להרוג עובר

הנה כשיש מעוברת והעובר מסכן האם ויש שני רופאים אחד ישראל ואחד נכרי, לכאורה יש להרוג העובר על ידי רופא ישראל, דהא בנכרי

ב. מספק היה אסור להם להרוג

הנה ראיתי בחתם סופר על התורה (הנדפס מחדש) שהקשה כהנ"ל על המיילדות, ותיירץ דמספקא להו אם דינם כבני נח או כישראל, הלכך אסרינן להו מספקא להרוג אע"פ שיצילו עצמם. [וצריך עיון דמכל מקום הרי איכא צד בתוספות בסנהדרין הנ"ל דגם בני נח שרי].

ויש לעיין בדברי החתם סופר דמספק היה אסור להרוג את העובר כדי להציל עצמם.

א. ספק בבני נח לקולא

הנה יש לעיין אם בבני נח מיתסר בספיקות, ואף להרשב"א (תורת הבית בית ד' שער א', קידושין ע"ג א') דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, יש לומר דהיינו דוקא בישראל, אבל בבני נח אזלינן לקולא.

ובאמת כך נקט בתשובות מהר"ם שיק (או"ח סי' קמ"א) דבני נח מותרים בספק אבר מן החי.

מעתה אם נימא דאזלינן לקולא, אמאי אסרינן להרוג העובר משום דשמא הוא בן נח, הא הוי רק ספיקא ואזלינן לקולא.

ב. ספק אם יהרוג את השני

תו יש לעיין, כיון דהוה רק ספק איסור רציחה, תליא בספיקא דהגאון רבי שלמה איגר (ח"א כתבים סי' י"א) באומרים לו הרוג את חברך בספק, כגון שיניח פצצה שספק תהרוג את חברו, ואם לא תעשה הכי תהרוג אותו, האם מותר לו להניח הפצצה.

ואם נימא דהתם שרי, הדין נותן דגם הכא שרי להרוג את העוברים דהרי הוה רק ספק אם אסור להם להרוג את העוברים.

אלא חזינן מהחתם סופר הנ"ל דאזלינן לחומרא. וכן משמע מסקנת הגר"ש איגר (שם).

ג. נפקא מינה מהנ"ל

הנה נפקא מינה בנידון זה בעוד כמה אנפי,

חדא, נפקא מינה נמי בהא דאמרינן במשנה באהלות (שם) בעובר שהוציא ראשו שלא יגע בו, מהו כשספק הוציא ראשו.

תו, תליא נמי לתוספות בסנהדרין הנ"ל שנסתפקו אם בבני נח מותר להרוג העובר כדי להציל האם, מהו למעשה אם מותר לנכרי להציל האם על ידי הריגת העובר.

תו, נפקא מינה לגיסא דתוספות הנ"ל דבני נח אסור להרוג עובר להציל האם, מהו כשהוא ספק בן נח ספק ישראל, כגון שנמצא בעיר שמחצה ישראל מחצה נכרי.

ד. חייב לסכן עצמו מספק

אלא בתשובות הגר"ש איגר הנ"ל תלי לה בפלוגתת הירושלמי (סוף פ"ח תרומות) והסמ"ע (ח"י"מ סי' תכ"ו ס"ק ב') אם חייב לסכן עצמו מספק להציל חברו בודאי, דבירושלמי מבואר דחייב להכנס לספק סכנה כדי להציל חברו מודאי סכנה, אמנם בסמ"ע כתב דנקטינן דאינו חייב.

מעתה אם נימא כהירושלמי דחייב, כתב הגר"ש איגר דיהא רשאי להניח פצצה אע"פ דספק אם יהרוג חברו, דהרי חברו צריך ליכנס לספק כדי להציל הודאי.

ולפי האי צד, גם תירוצא דהחתם סופר לא יועיל, דהרי לדבריו העובר היה רק ספק רציחה משא"כ יש לדון דהמיילדות היה ודאי סכנה.

אמנם העירו דיש לדחות בתרתי, חדא, דיש לדון דאף המיילדות היו רק ספק פיקוח נפש. תו, דלגיסא שדינם כבני נח, הרי בני נח אינם חייבים לסכן עצמם מספק אף כדי להציל בני נח אחר, ואם כן הכי נמי לא היה היתר לספק רציחה בעוברים כדי להציל המיילדות. ואתי שפיר דברי החתם סופר. ודו"ק.

ג. מידת חסידות

הנה כתבנו [בתיירץ השלישי הנ"ל] שהא דהמיילדות סיכנו את עצמם, היה מכח מידת חסידות, אבל מדינא היה שרי להם להרוג העוברים. [וכן ראיתי בספר אצרות מגדים להג"ר מאיר יוסף בירנצויג שליט"א].

והנה יש לעיין במי שמשום מידת חסידות רוצה ליהרג ולא לעבור כדי לקדש את השם, מעתה בשלמא אם יכול להמלט משם בהיתר, ודאי חייב להמלט, אלא יש לעיין מהו ביכול להמלט רק בחילול שבת, האם שרי ליה לחלל שבת.

[וכי תימא דגם במה שבורח יהא קידוש השם שימות ולא יחלל שבת, אך איירי באופן שלא יודע כיצד ברח והוה כחולה שאסור להחמיר שלא לחלל שבת להציל עצמו כיון דאין בזה קידוש השם].

א. שורש הספק

שורש הספק, דלחד גיסא יש לדון דאין לחלל שבת, דהרי אמאי יחלל שבת שהוא חמירא, הא יכול להנצל על ידי נבילה הקל. ונהיינו בכגון גוונא שהנכרי מכריח ישראל לאכול נבילה, ובנידון דידן היינו שיכול להרוג העוברים להצד הנ"ל דלפי הדין היה מותר להם להורגם].

אמנם לאידך גיסא יש לדון דיכול לחלל שבת, דהרי אע"פ דשבת חמירא מהאיסור נבילה, אך הרי למעשה מחמת המידת חסידות לא יאכל נבילה, ואם כן נימא דהוה פיקוח נפש.

וכמו כן הספק על אדם שלישי אם מותר לו להבריחו בחילול שבת.

ומסברא נראה כהצד השני דמותר לחלל שבת.

ב. חושש שתמסור עצמה

הנה כך איתא במשנה ברורה (סי' ש"ו. א"ה. לא מצאתי מבואר במשנה ברורה, אבל מצאתי בתשובות מהרי"ל דיסקין קונטרס אחרון סי' ה' אות ל"ד) דאע"פ שבגילוי עריות תעבור ואל תיהרג מכיון דהיא דקרקע עולם, מכל מקום אם חושש שתמסור עצמה להריגה, יש לומר דשרי לחלל שבת כדי להצילה. אמנם לכאורה הך דינא אינו ענין לנידון דידן, שהרי גם מי שרוצה לאבד עצמו לדעת מחללין עליו את השבת.

וכי תימא דהכי נמי בנידון דידן כיון דרוצה למסור עצמו ולא לאכול נבילה לא גרע מאבד עצמו לדעת, אך הרי הכא הנידון על עצמו אם יברח או לא.

אך לפי זה אחרים ודאי יצילוהו, ואכתי מאי שנא הוא מאחרים כאשר יודע בעצמו שלא יאכל הנבילה. וצריך תלמוד.

ג. לסכן עצמו לצורך פרנסה

הנה כתב בתשובות נודע ביהודה (תניינא יו"ד סי' י"ז) לענין צידת בעלי חיים, דשרי לסכן עצמו לצוד חיות לצורך פרנסה.

[וזה לשון הנודע ביהודה. ואף גם בזה מי שהוא עני ועושה זו למחייתו לזה התורה התיירא כמו כל סוחרי ימים מעבר לים שכל מה שהוא לצורך מחייתו ופרנסתו אין ברירה והתורה אמרה ואלו הוא נושא את נפשו, ואמרו רז"ל מפני מה זה עלה בכבש ונתלה באילן ומסר עצמו למיתה לא על שכרו כו'.]

מעתה יש לעיין דאטו יאמר האיש דהרי יכול להתפרנס בלי צידה בחילול שבת, ואם לא יתירנו לחלל שבת יצטרך לצוד ויסכן עצמו. אך בפשוטו לא שרינן אע"פ שבלא זה באמת יהא פיקוח נפש.

ד. לענין עשה דוחה לא תעשה

כמו כן לענין דינא דעשה דוחה לא תעשה, ויש לו טלית של פשתן, ואם לא יהא מותר לו להניח חוטי צמר, לא יקח חוטי פשתן אלא יפשוט הטלית, מכל מקום לא נתיר לו חוטי צמר אע"פ שיפסיד המצוה.

והרי ביש לו רק חוטי צמר, שרינן ליה ולא אמרינן ליה שיפשוט, מכל מקום היכא דבידו לקיים בהיתר לא שרינן אע"פ שיבטל המצוה דציצית.

מעתה יש לומר דהכי נמי היכא דבידו להתפרנס בלא חילול שבת לא שרינן לחלל שבת אע"פ שיצטרך לסכן עצמו.

אמנם לא דמי להא דציצית, דהתם לא ילבוש, אך בהך דפרנסה הרי ימות ואטו נימא ליה שימות.

אך אף אם נימא דבהא דפרנסה לא שרינן לחלל שבת אלא יסכן עצמו וימות, מכל מקום בנידון דידן עדיפא דיש כאן מידת חסידות לסכן עצמו ולא רק רשות בעלמא. ואם כן נימא דבכהאי גוונא לא אמרינן דבידו לאכול נבילה אלא שרינן לחלל שבת להצילו.

ה. מסקנה

הנה לעני"ד הקלושה נראה דבאמת שרי לברוח בחילול שבת כאשר קים ליה בנפשיה דאם לא כן ימות.

עניני שבת - מלאכת בורר ענף ג'

נאסר, אם היה יודע שאסור לא היה עושה המלאכה.

והנה לפי האי ביאור דינא דשב מידיעתו, יש לדון בדברי הכוכב מיעקב (סי' קמ"ט) בהא דשחט קרבן בשבת ונמצא טריפה בסתר, דפטור מחמת טעה בדבר מצוה (פסחים ע"א ב'), וכתב דתיפוק ליה דבלאו הכי אינו חייב חטאת, דהרי לא הוי שב מידיעתו, דאם היה יודע שהיא טריפה היה שוחטו, דהרי ביודע שוב הוי מקלקל, דהרי אז אינו מרצה על העור. אמנם להאמור הרי דינא דשב מידיעתו אינו דבעינן שלא היה עושהו באופן של מזיד אלא שלא היה עושהו באופן של השוגג. והרי אם היה יודע שהוא עובר על איסור בגוונא דהשוגג לא היה עושהו.

ג. לדידן דמעשה שבת דרבנן

הנה לכאורה האי ספיקא משכחת לן גם לדידן דמעשה שבת אסור רק מדרבנן, וכי תימא דהאיסור דאורייתא דערלה ואיסור דרבנן דמעשה שבת אכתי חשיבא שני מינים, מכל מקום היא הנידון כאשר הפסולת היא מחמת שאסירא מדרבנן ואם כן תרוייהו דרבנן. [כגון טבל בזמן הזה דהוי דרבנן או אבר מן החי דרבנן].

אמנם הדברים ברורים דאינו כן, דהנה לדידן דמעשה שבת דרבנן, הא דאסירין במזיד לעולם הוא רק לעצמו, אבל לאחרים שרי במוצאי שבת ואף כאשר עשה עבורם, (כמבואר בשו"ע ריש סי' שי"ח). נמצא דלעולם הוי השאר אוכל ולא פסולת, כיון דיהא מותר במוצאי שבת, והלכך לדידן ליכא להסתפק כהנ"ל, אלא הספק רק לר' יוחנן הסנדלר.

[ובאמת גם בערלה אין מקום לספק, כיון דערלה אסירה בהנאה ומעשה שבת לר' יוחנן הסנדלר מותר בהנאה, כמבואר במגרא כתובות (שם), ואם כן אכתי שני מינים, אך יהא הספק בבבליה וטריפה וכיוצא בו דאסירא רק באכילה].

ד. מאכל האסור מדרבנן רק בשבת

אמנם אכתי משכחת לן הספק גם לדידן, בבורר דבר שאסור מדרבנן רק לשבת, כגון מוקצה או פירות הנושרים, דבורר בשוגג אסירא בשבת מדרבנן גם לו וגם לאחרים (לדעת השולחן ערוך שם). ובזה ליכא למימר דהוי שני מינים דשניהם הוי כחדא דאסירא רק לשבת. [אמנם במזיד לא משכחת לן, דאסירא לו מיהת לעולם, משא"כ האיסור מוקצה, והנידון רק בשוגג לדעת השולחן ערוך (שם)].

אמנם למאי דכתב במשנה ברורה (שם ס"ק ז') דבשוגג בעת הצורך יש להקל דמותר גם לו מיד, אם כן שוב לא משכחת לן הנידון, והלכך יהא משכחת לן רק לר' יוחנן הסנדלר דבמזיד אסור לעולם, או לר' יהודה דבשוגג אסירא לכולהו שבת.

חולב לתוך קדירה

הנה אמרינן (שבת קמ"ד ב') דהחולב לתוך הקדירה שרי. ודעת רבינו תם (תוספות שם ד"ה חולב) דהיינו דוקא ביום טוב דהבהמה חזיא לאכילה והוי כמו אוכלא דאיפרת, משא"כ בשבת אסירין לחלוב גם לתוך הקדירה, דאסור מפאת מלאכת בורר, דהרי הבהמה לא חזיא לשחיטה בשבת, ואם כן חשיבא שהבהמה היא כפסולת וכשחולב הוי כנוטל אוכל מתוך פסולת.

ובר"ן (שם) פליג, דכיון דהבהמה גופיה חזייה לאכילה ורק איסורה הוא דרביע עליה, לא מקריא פסולת. [וע' בשביתת השבת בורר ס"ק כ"ג].

[ולכאורה תליא פלוגתתם בספיקא דהמנחת חינוך. ויש לחלק דהתם הבהמה והחלב הוה ב' מינים, ורק באופן דלא אסירא הוה אוכלא דאיפרת]. מעתה הקשו, דלשיטת רבינו תם, הרי אם יחלוב לתוך קדירה, הא יאסר החלב משום מעשה שבת, [והנידון לר' מאיר דבמזיד אסור לכולם רק לשבת], ואם יאסר הוה חדא עם הבהמה, וכשם דאמרינן אוכלא דאפרת נימא פסולת דאפרת, ושוב הוה רק מין אחד. וכי תימא דהבהמה אסירא מן התורה, הא גם הבהמה אסירא רק מדרבנן דהרי יכול לשחוט בשינוי. אלא דתליא בדין גלגל החוזר, ואם כן נפשוט נידון דלעיל דחזינן דפשוטני לאיסורא.

ויש לעיין באמת אם מותר לחלוב בשבת לתוך קדירה בהמה טמאה לצורך נכרי, משום פסולת דאיפרת, דהרי חלב בהמה טמאה אסירא. וצריך תלמוד.

בורר איסור מהיתר

הנה קיימא לן דהבורר פסולת מתוך אוכל הוי בורר. וכתבו תוספות (שבת ע"ד א' ד"ה היו) דהוא הדין בשני מיני אוכל, בבורר אותו שאינו חפץ לאכול מתוך אותו שרוצה לאכול, דאותו שאינו חפץ בו חשיב פסולת לגבי אותו שחפץ לאכול.

וכתב בתרומת הדשן (סי' נ"ז) דבורר הוה דוקא בבורר אחד משני מינים, משא"כ במין אחד ליכא בורר, אף שבורר חתיכות גדולות מתוך חתיכות קטנות של אותו המין. וכן קיימא לן בשולחן ערוך (סי' שי"ט סע' ג'). אך בט"ז (שם סק"ב) פליג דהוה בורר. וכתב במשנה ברורה (סי' שי"ט סק"טו) דהאחרונים פסקו כתרומת הדשן.

א. מין אחד שמעורב מאיסור והיתר

הנה נסתפק במנחת חינוך (מצוה ל"ב, מוסד השבת אות ז') מהו במין אחד פירות, אבל הוי מעורב איסור והיתר, כגון שמעורב פירות היתר עם פירות ערלה.

מי אמרינן דחשיב בורר, דחשיבא ב' מינים דהערלה הוה כפסולת, או דילמא לא חשיב בורר, דהרי חשיבא מין אחד ושרי לתרומת הדשן, דהאיסור לא חשיב אלא כאריה דרביעא עליה.

והנה נפקא מינה בזה נמי למצות שלמיות ושבורות כאשר צריך ללחם משנה דוקא שלמיות ובורר השבורות מהשלמיות.

ב. אינו בורר

הנה אסיק במנחת חינוך (בקומץ המנחה) דאינו בורר, דהוה רק מין אחד. ויליף לה מדברי הר"ן בשבת (סי' ב' בדפי הר"ף) ומדברי המגן אברהם (סי' תס"ו סק"ח, וסי' ת"ק סק"יב).

וכך כתבו בפרי חדש (סי' ת"ק סע' ז') ובנשמת אדם (כלל ט"ז סק"ד) ובאגלי טל (מלאכת בורר סק"כ אות ב', סק"ו אות י').

ג. בורר דרבנן

אך בשביתת השבת (מלאכת בורר סע' י') כתב דהוה בורר מדרבנן, וכך נקט באיל משולש (פ"ו בהערות סק"יט, ובהערות אות נ"ח). ולפי זה עכ"פ יהא מותר באמירה לעכו"ם לדבר מצוה. וכן יהא מותר לדבר מצוה בבין השמשות אם עדיין לא קיבל שבת. [ואע"פ דבלקחת הערלה בין כך עובר על איסור מוקצה, מכל מקום נפקא מינה מהאיסור דרבנן, בכגון שלוקח ההיתר על מנת לאכול לאחר זמן].

גלגל החוזר בבורר איסור

מעתה יש להביא קושיא שראיתי בגליון של הגאון זכר טוב שליט"א על ספר שביתת השבת, דהנה להך גיסא דחשיבא שני מינים, אם נימא דבורר מיתסר משום מעשה שבת, ולר' יוחנן הסנדלר (כתובות ל"ד א') במזיד יהא אסור מן התורה, אם כן אם יחול בתערובת של ערלה והיתר דין בורר, נמצא דההיתר ייאסר מן התורה, ואם כן שוב הוי מין אחד, ומה שרוצה רק באחד מהם אינו מעלה ומוריד כמו במין אחד וחתיכה גדולה וקטנה, אך אם נימא דלא הוה בורר שוב יהא ההיתר מותר ואם כן יהא בורר, ואם כן הוה ליה מתהפך כחומר חותם.

ויש לדון בדבריו בכמה אנפי:

א. בשוגג חייב ובמזיד מותר

הנה כל זה בבורר במזיד, אבל בשוגג ליכא לדינא דר' יוחנן הסנדלר. [כמבואר בסוגיא בכתובות שם].

ואם כן אם נימא דבכהאי גוונא דמתהפך כחומר חותם אזלינן להיתירא, נמצא דבמזיד מותר לכתחילה אבל בשוגג יהא חייב חטאת.

ב. שב מידיעתו

אך הרי יש לדון דלפי זה גם בשוגג פטור מחטאת, דהרי אן קיימא לן דאין חיוב חטאת אלא בשב מידיעתו, והנה הכא אם יהא מזיד הרי יהא מותר.

אמנם אינו כן, דדינא דשב מידיעתו היינו דבאותו הציור של השוגג בעינן דאם היה יודע לא היה עושהו. והרי גם הכא באופן דשוגג שלא

ענינים שונים [א']

נימא דמיעוט יין מחוץ לארץ לא דמי למיעוט מים, וכמו דמצאנו פלוגתת הפוסקים (רמ"א סי' ר"ב סעי' א', משנה ברורה שם ס"ק י' בשם הגר"א) לענין ברכה ראשונה בנתערב יין עם חומץ אם מדמינן לנתערב יין עם מים, מכל מקום הרי היכא דמברך תחילה בורא פרי הגפן מכיון דהוה טפילה, אם כן נימא דטפילה גם לענין ברכה דלאחריה.

אך זה אינו דמכל מקום בציר שיעורא דרביעית מיין של ארץ ישראל.

ולכן אם נימא דמיעוט יין מחוץ לארץ לא דמי למים ונפטר מברכת היין רק משום טפילה, אם כן אכתי צריך עיון מהו לענין ברכה אחרונה.

ג. ישתה עוד רבע מיין ארץ ישראל

הנה יש לדון דמספק יברך "על הגפן". אך הרי חיישינן להשיטות דאף על כזית מברך ברכה אחרונה, ולהני שיטות אכתי לא עשה כהוגן, דהרי עכ"פ שתה כזית מיין ארץ ישראל.

ולכן יש לומר דאחר כך ישתה בכוס אחרת מיין ארץ ישראל כשיעור ששתה מיין חוץ לארץ, נמצא דעכשיו שתה רביעית מיין ארץ ישראל ויברך "ועל פרי גפנה".

ענינים שונים [ב']

אך לעני"ד אין הדברים מוכרעים, דאם נימא דכל שאין צריך לעצמו לא יועיל לחבירו, מה יוסיף לן דיש לו בזה הידור של תוספת כוונה שאינה מעכבת, ואם נימא שמועיל, אם כן גם כשעושה רק עבור חבירו.

ג. בכלל הברכה

הנה יש לומר דשפיר דמי, דכל זה חשיבא בכלל הברכה. וכמדומה דהכי עמא דבר.

[אמנם בכהאי גוונא בברכת קידוש, לא בעינן לזה, דבלאו הכי מהני דהרי התם אף אם יצא מוציא, ומכל מקום הפסק לא הוה].

ד. מצרף גפן מספק

אגב, במברך על המחיה ומצרף על הגפן מספק, לא יוכל להוציא את חבירו בגפן, דהרי חייב חבירו בתורת ודאי, ובברכה אחרונה רק מי שאכל יכול להוציא וכאן ספק אם אכל.

ומכל מקום יצא חבירו מספק שמא אכל, ואע"ג דמדינא פטור, כיון דבדינא דספיקא דרבנן לקולא לא הפקיעו את הצד החומרא אלא הוה רק תליה.

ענינים שונים [ג']

מקום מברך על ההיתר. [א"ה. היינו דגם בכהאי גוונא יש לדון האם הוה ברכה לבטלה ודאית, כיון דמספק אסור לו לאכול האי תערובת מחמת הספק איסור, או דילמא הוה ספק ברכה, כיון שחלק מהתערובת הוה היתר נמצא שמברך גם על ההיתר].

[והנה בנתברר דהוה היתר ודאי שפיר דמי אף דהוה למפרע, כגון בנשאל על הקונם או בהוכר האיסור. אך יש לעיין מפאת דצריך כפרה וסליחה ומשום הכי חייב מכות מרדות. אך אולי הא דצריך כפרה לא הוה איסור בעצם, ולא דמי לאכל מאכל שנאסר עליו בשבועה דיהא ברכה לבטלה, דשבועה הוה איסור עצמי אף שרק על הגברא, משא"כ הא דצריך כפרה].

ג. לענין ברכת המזון

הנה כעין זה יש לדון לענין ברכת המזון, דהנה באכל ודאי איסור במזיד, כגון פת של כלאי הכרם, אינו מברך ברכת המזון, אף באכל כדי שביעה, מעתה באכל ספק כלאי הכרם, מי נימא ספיקא דאורייתא לחומרא וחייב לברך ברכת המזון, או דילמא נימא דמכח הספק הרי אסור לאוכלו ואם כן פטור בתורת ודאי מברכת המזון.

רוב יין מארץ ישראל

הנה בברכה מעין שלש על יין מחוצה לארץ, חותם "על הארץ ועל פרי הגפן", ועל יין דארץ ישראל, חותם "על הארץ ועל פרי גפנה". [עיין שולחן ערוך סי' ר"ח סעי' י', ובשערי תשובה שם ס"ק י"ד בשם ברבי יוסף].

ויש לדון מהו בשתה רביעית יין שרובה מארץ ישראל ומיעוטו מחוץ לארץ, האם יחתום "על פרי הגפן" או "על פרי גפנה".

א. צדדי הספק

הנה לחד גיסא, יש לדון דיברך "על פרי הגפן", דהרי אם היה בשתי כוסות באחת ג' רבעי רביעית יין מארץ ישראל ובאחת רבע רביעית יין מחוץ לארץ, יאמר "על פרי הגפן" דהרי לא שתה שיעור רביעית מיין של ארץ ישראל.

אמנם לאידך גיסא יש לדון שיברך "על פרי גפנה", דהרי אם היה מיעוט מים, יאמר "על פרי גפנה" דהמים בטלים להיין, והכי נמי נימא דהמיעוט יין מחוץ לארץ לא גרע ממים. [ובאכל כזית מזונות שחלקו תבלינים, דנו בהפוסקים אם יברך על המחיה. עיין משנה ברורה סי' ר"ח ס"ק מ"ח].

ב. המיעוט יין טפילה

הנה יש לדון עוד, דלעולם אמרינן דמברך "על פרי גפנה", דאף אם

חבירו לא שמע המילה ברוך

עובדא הוה בבירך ברכת הנהנין להוציא עצמו וגם להוציא אחרים, וחבירו לא שמע המילה "ברוך", וחזר המברך על המילה "ברוך" בשביל חבירו.

מעתה יש לעיין כיון שהמברך אינו יצא ידי חובתו במילה "ברוך" שהרי כבר יצא ידי חובתו, אם כן היצא יוציא את חבירו.

א. אינו מכון לעקור

וכי תימא דחוזר תוך כדי דיבור ועוקר "ברוך" הראשון, אך הרי צריך לכיון לעקור, וכי תימא אם אינו מכיון לעקור הוה הפסק, הרי הפסק לא הוה. [א"ה. דהרי בחוזר מילה פעמיים לא חשיב הפסק].

ב. תלי אם מכון לשם יתרון כוונה

הנה שמעתי לדון דהדבר תלוי, דהנה מותר לחזור על מילה אחת פעמיים אף בברכה ובשמונה עשרה לשם יתרון כוונה, מעתה אם חוזר על "ברוך" לא רק עבור חבירו אלא גם ליתרון כוונה דידיה, אז שפיר יצא חבירו, משא"כ כשחוזר רק עבור חבירו, בזה לא יצא, כיון שאין ערבות בברכת הנהנין.

ברכה על ספק איסור

הנה איתא בשולחן ערוך (סי' קצ"ו סעי' א') שלא מברכין על אכילת איסור במזיד. ואם בירך לא הוה ברכה, ואם כן מכח האי ברכה אינו יכול לאכול דבר המותר. [אם הפסיק בינתיים בדיבור].

ויש לעיין באכל ספק איסור במזיד, מי אמרינן דהוה ברכה לבטלה ודאית, או דילמא הוה רק ספק ברכה לבטלה.

א. נפקא מינה

נפקא מינה אם אחר כך יוכל לאכול פרי היתר, אף שהפסיק בדיבור בין הפרי הראשון של הספק איסור ובין הפרי השני של היתר. דלהצד השני דהוה רק ספק ברכה לבטלה, אם כן מספק חל הברכה על פרי השני. משא"כ להצד הראשון לא הוה ברכה כלל.

ב. תערובות

הנה כעין זה יש לדון בתערובת איסור בהיתר, האם נימא דמכל

לרפואה שלימה

חנה בת

שרה

לרפואה שלימה בתוך שאר חולי ישראל

ברכת מזל טוב

לאיש החסד

הרה"ח ר' אברהם גרמזיא שליט"א לרגל השמחה באירוסיו בנו יצחק נ"י ממוצאיני ישיבת ויזנין

בורא עולם בקניין השלם זה הבנין, ויזכה לייסד ביתו על אדני התורה והיראה והחסידות הצרופה ויהי ביתו מלא ברכת ה' אכ"ר

לעילוי נשמת

האברך הרה"ח

ר' יחיאל יהושע זצ"ל

בן יבלחט"א

יוסף דוד הי"ו

נלב"ע י"ג אב תשפ"ב

תנצב"ה

זאת למודעי הדברים אינם תמיד בלשונו של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.

לקבל הגליון לתרומות ולהערות L5703949@gmail.com